

الزامات تأمین پایدار محصولات کلیدی صنعت پتروشیمی در شرایط حساس^۱

صنعت پتروشیمی نقش حیاتی در تأمین مواد اولیه صنایع راهبردی مانند پزشکی، دفاعی و غذایی دارد؛ لذا وابستگی ۴۲۰ میلیون دلاری به واردات این اقلام، کشور را در معرض تهدید قرار می‌دهد. بنابراین به منظور تقویت تاب‌آوری اقتصادی و حفظ امنیت ملی در شرایط حساس، برنامه‌ریزی برای تولید داخلی و واردات هدفمند محصولات کلیدی صنعت پتروشیمی، ضرورت دارد.

بیان مسئله

در حال حاضر، «پلیمرهای سوپر جاذب»، «آکریلونیتریل و الیاف کربن»، «پلی‌اورتان‌ها»، «پلی‌پروپیلن»، «پلی‌اتیلن ترفتالات» و «آمونیم‌نیتрат» به واسطه اختلال در زنجیره تأمین، میزان تولید و واردات کمتر از تقاضا و کاربردهای گسترده و غیرقابل جایگزین در صنایع حساس، به‌عنوان محصولات کلیدی صنعت پتروشیمی شناخته می‌شوند. این مواد در تولید سوخت جامد، مواد منفجره، بدنه موشک و تجهیزات نظامی، عایق‌ها، بانداژهای پزشکی، بسته‌بندی تجهیزات دارویی، پوشک و لوازم بهداشتی بانوان و بسته‌بندی مواد غذایی همچون آب استفاده می‌شود.

با وجود اهمیت بالا، ظرفیت تولید داخلی این محصولات یا وجود ندارد یا در حدی نیست که پاسخگوی تقاضای رو به رشد بازار کشور باشد. پلی‌اورتان از طریق واردات ۷۹ هزارتنی به ارزش ۱۶۶ میلیون دلار، پلی‌پروپیلن از طریق تولید داخلی ۹۰۰ هزارتنی و واردات ۵۰ هزارتنی به ارزش ۸۷٫۵ میلیون دلار، سوپر جاذب‌ها از طریق واردات ۵۱ هزارتنی به ارزش ۱۲۵ میلیون دلار، پلی‌اتیلن ترفتالات از طریق تولید ۶۵۰ هزارتنی پتروشیمی تندگویان و محب پلیمر خاوران و واردات ۲٫۶ هزارتنی به ارزش ۹ میلیون دلار، آمونیم‌نیترات از طریق تولید ۲۲۰ هزارتنی پتروشیمی شیراز و آکریلونیتریل از طریق واردات ۲۳ هزارتنی به ارزش ۳۱ میلیون دلار عمدتاً از کشورهای هم‌چون ژاپن، کره جنوبی، چین و آلمان تأمین می‌شود.

در شرایط تحریم و محدودیت‌های ارزی، واردات نمی‌تواند به‌طور کامل نیاز کشور به محصولات کلیدی را پوشش دهد. به‌عنوان نمونه تنها ۲۵ درصد از پلیمرهای سوپر جاذب مورد نیاز کشور تأمین می‌شود و واردات موادی چون آکریلونیتریل و آمونیم‌نیترات نیز به‌دلیل کاربرد نظامی با اختلال مواجه است. برآورد می‌شود که در شرایط حساس مانند جنگ، تقاضا برای این محصولات کلیدی تا ۵۰ درصد افزایش یابد. بنابراین چنانچه راهبرد مناسبی برای تأمین این محصولات، اعم از تولید داخلی یا واردات هدفمند، اتخاذ نشود، شکاف عرضه و تقاضا روندی فزاینده خواهد داشت.

تحلیل

آن‌چه کشور را در موقعیت آسیب‌پذیری قرار می‌دهد، فقدان یک راهبرد جامع برای تأمین پایدار محصولات کلیدی پتروشیمی، چه از طریق تولید داخلی و چه از مسیر واردات هدفمند است. عدم پاسخ مناسب به رشد تقاضای مقطعی و نوسانات شدید تقاضاهای فصلی، نمودی از فقدان این راهبرد جامع به‌شمار می‌رود.

حوزه واردات که می‌تواند در کوتاه‌مدت بخشی از خلأ موجود را جبران کند، به واسطه عدم تنوع در مبادی وارداتی، عدم تخصیص ارز، فقدان قراردادهای بلندمدت با کشورهای همسو و بی‌توجهی به ایجاد زیرساخت‌های انعطاف‌پذیر در حمل‌ونقل و لجستیک، با گره‌های متعدد در چالش است و در زمان نیاز فوری، امکان تأمین به‌موقع میسر نیست.

^۱ تهیه شده توسط میثم فتحي محب و علیرضا علی‌اکبری، گروه انرژی اندیشکده اقتصاد مقاومتی؛ مرداد ۱۴۰۴ (دارای منابع و تحقیقات پشتیبان)

در حوزه تولید نیز اگرچه واحدهای پتروشیمی برخی از این محصولات را تولید می‌کنند، اما تولید آنها غالباً با اختلال‌های دوره‌ای، نوسان در کیفیت و مقدار و همچنین نبود ذخیره‌سازی محصول همراه است. همچنین ناکارآمدی در تخصیص خوراک و خلأ سیاست‌گذاری کل‌نگر در زنجیره ارزش پتروشیمی، موجب شده است ظرفیت‌های بالقوه کشور در تولید محصولات کلیدی پتروشیمی به‌درستی فعال نشوند.

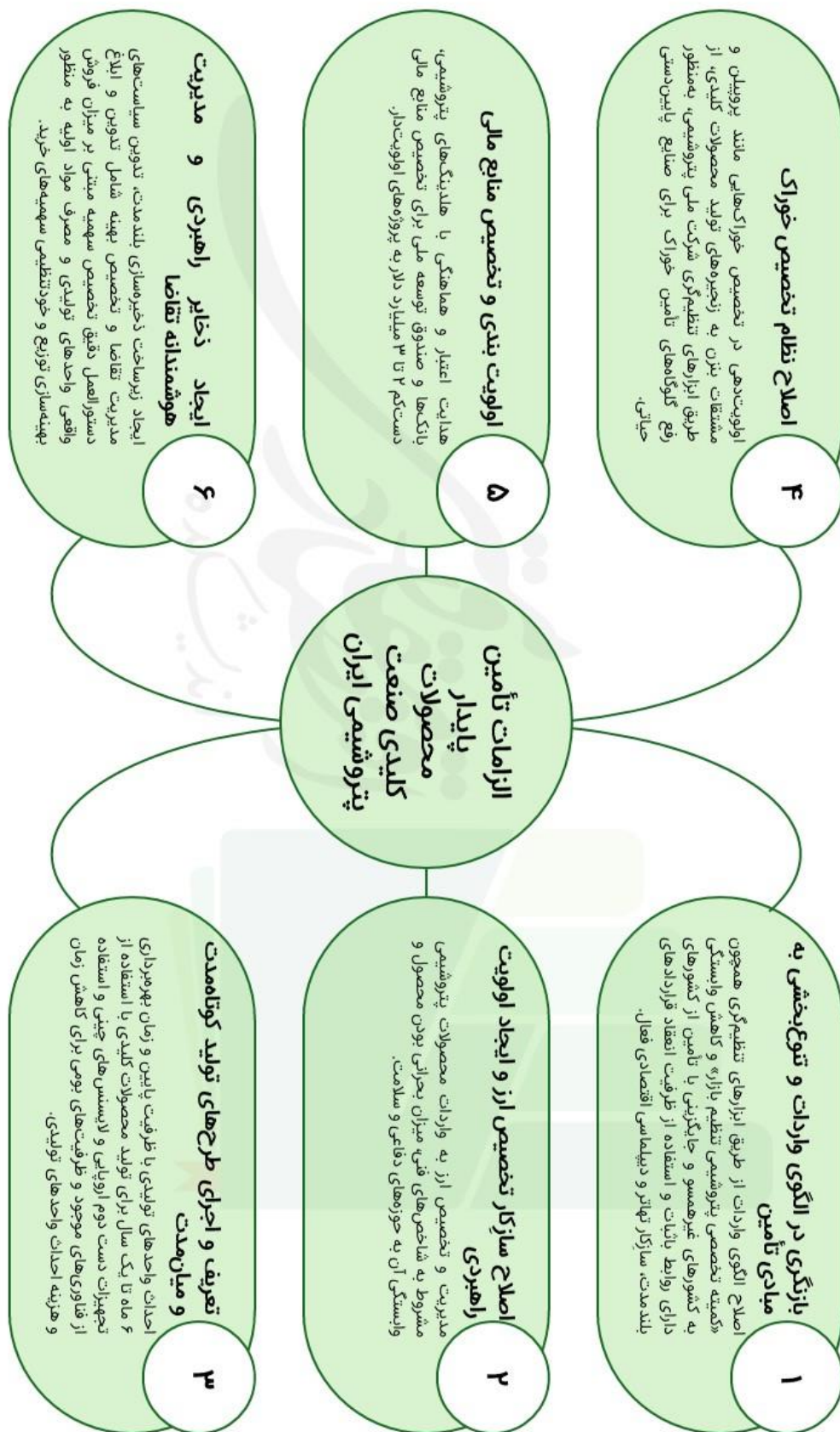
از سوی دیگر، در حوزه عرضه نبود دستورالعملی جامع برای تخصیص سهمیه خرید محصولات از بورس کالا و عدم بازنگری در سهمیه‌های تخصیص داده شده، بر چالش‌های تأمین محصولات افزوده است و سبب شکل‌گیری تقاضای مازاد و یک بازار غیررسمی موازی با بورس کالا شده است.

پیشنهادهای

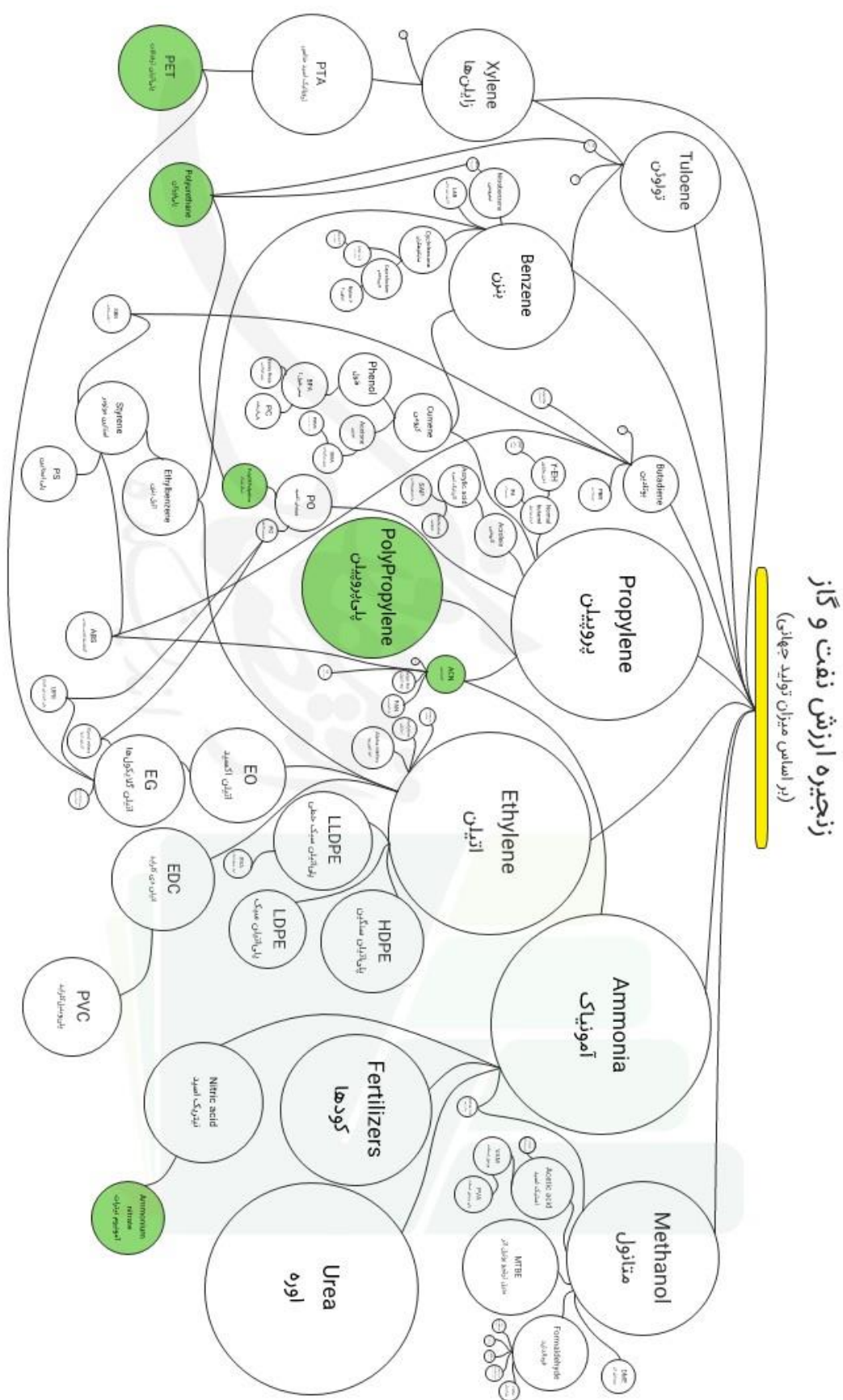
با توجه به نقش حیاتی برخی محصولات پتروشیمی در امنیت اقتصادی، دفاعی و بهداشتی کشور و محدودیت‌های تولید داخلی و واردات، تدوین یک راهبرد جامع و منعطف برای تأمین پایدار این اقلام ضروری است. این راهبرد باید شامل احداث واحدهای تولیدی، ایجاد ظرفیت پایدار و اصلاح الگوی واردات تا زمان بهره‌برداری از این واحدها باشد. همچنین، اصلاح الگوی عرضه برای پاسخ‌گویی به نیازهای کشور باید مدنظر قرار گیرد. راهبرد مذکور باید به‌طور هم‌زمان ظرفیت تولید داخلی را تقویت کرده، الگوی واردات را اصلاح و متنوع کند و تاب‌آوری زنجیره تأمین را ارتقاء دهد. در ادامه، مهم‌ترین الزامات این راهبرد ارائه شده است:

- (۱) **بازنگری در الگوی واردات و تنوع‌بخشی به مبادی تأمین:** اصلاح الگوی واردات از طریق ابزارهای تنظیم‌گری همچون «کمیته تخصصی پتروشیمی تنظیم بازار»، کاهش وابستگی به کشورهای غیرهمسو و جایگزینی با تأمین از کشورهای دارای روابط باثبات و استفاده از ظرفیت انعقاد قراردادهای بلندمدت، سازکار تهاتر و دیپلماسی اقتصادی فعال.
- (۲) **اصلاح سازکار تخصیص ارز و ایجاد اولویت راهبردی:** مدیریت و تخصیص ارز به واردات پتروشیمی مشروط به شاخص‌های فنی، میزان بحرانی بودن محصول و وابستگی آن به حوزه‌های دفاعی و سلامت.
- (۳) **تعریف و اجرای طرح‌های تولید کوتاه‌مدت و میان‌مدت:** احداث واحدهای تولیدی با ظرفیت پایین و زمان بهره‌برداری ۶ ماه تا یک سال برای تولید محصولات کلیدی با استفاده از تجهیزات دست دوم اروپایی و لایسنس‌های چینی و همچنین استفاده از فناوری‌های موجود و ظرفیت‌های بومی برای کاهش زمان و هزینه احداث واحدهای تولیدی.
- (۴) **اصلاح نظام تخصیص خوراک:** اولویت‌دهی در تخصیص خوراک‌هایی مانند پروپیلن و مشتقات بنزن به زنجیره‌های تولید محصولات کلیدی از طریق ابزارهای تنظیم‌گری شرکت ملی پتروشیمی، به‌منظور رفع گلوگاه‌های تأمین خوراک برای صنایع پایین‌دستی حیاتی.
- (۵) **اولویت‌بندی و تخصیص منابع مالی:** هدایت اعتبار و هماهنگی با هلدینگ‌های پتروشیمی، بانک‌ها و صندوق توسعه ملی برای تخصیص منابع مالی دست‌کم ۲ تا ۳ میلیارد دلار به پروژه‌های اولویت‌دار.
- (۶) **ایجاد ذخایر راهبردی و مدیریت هوشمندانه تقاضا:** ایجاد زیرساخت ذخیره‌سازی بلندمدت، تدوین سیاست‌های مدیریت تقاضا و تخصیص بهینه شامل تدوین و ابلاغ دستورالعمل دقیق تخصیص سهمیه مبتنی بر میزان فروش واقعی واحدهای تولید و مصرف مواد اولیه جهت بهینه‌سازی توزیع و خودتنظیمی سهمیه‌های خرید.

پیوست ۱: شماتیک الزامات تأمین پایدار محصولات کلیدی صنعت پتروشیمی در ایران

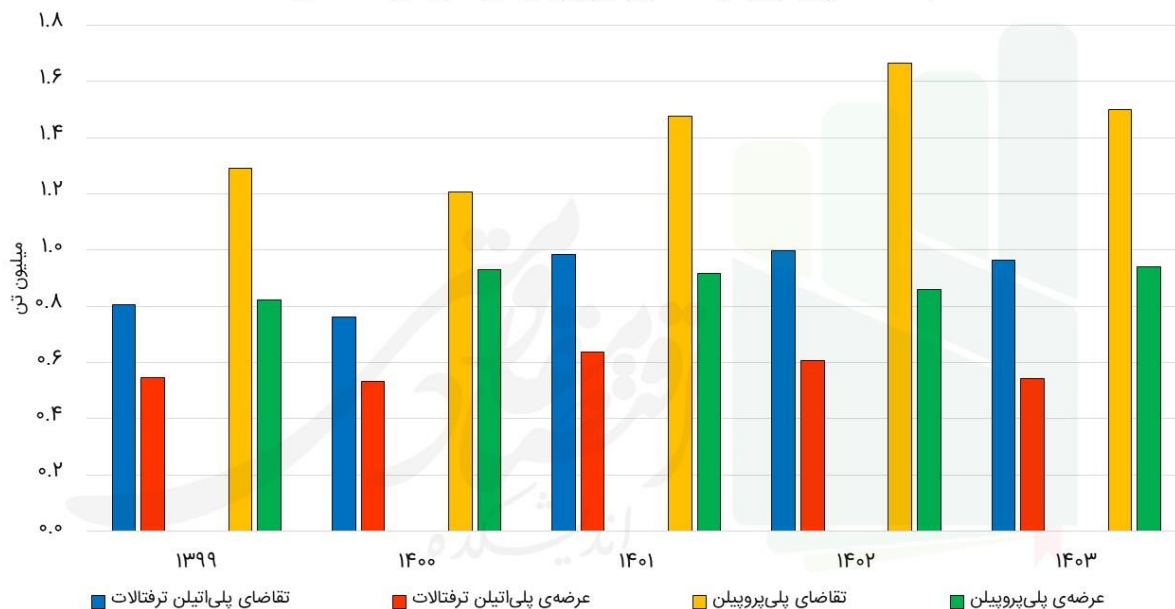

پیوست ۲: اینفوگرافیک زنجیره ارزش نفت و گاز

پیوست ۳: میزان تقاضا برای محصولات کلیدی پتروشیمیایی

آمار معاملات پلی اتیلن ترفتالات و پلی پروپیلن طی سال های ۱۳۹۹ الی ۱۴۰۳

میانگین رقابت برخی محصولات پتروشیمیایی در بورس کالا طی سال ۱۴۰۳

